

Proměny ve vyprávění volyňských Čechů

Zdeněk Uherek – Veronika Beranská

DOI: 10.62800/NR.2025.1.04

Transformations in the Narrative of Volhynian Czechs

This text reflects the growing interest among Volhynian Czechs – many of whom were resettled from the former Soviet Union to Bohemia in 1945–1947 – and their descendants in their own history. It examines which historical topics are currently of particular focus for Volhynian Czechs and which aspects they emphasize in their historical interpretations. The text concentrates on the most active members of the community, particularly eyewitnesses, historians, and community leaders. It draws primarily on recollections gathered during the authors' field research and is supplemented by other sources. The text is framed by the concept of 'big' and 'small' history, assuming that where these two intersect, individuals generally feel a stronger need to engage in public communication of their memories.

Key words: Volhynian Czechs, Volhynia, Ukraine, migration, oral history, Czech Republic

Acknowledgement: Tento článek je výstupem projektu NAKI III, Národní a kulturní identita českých komunit na Ukrajině v 19.–21. století v movitém kulturním dědictví České republiky (DH23P03OVV043)

Contact: doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1;
e-mail: uherek@eu.cas.cz; ORCID 0000-0002-0817-000X

Mgr. Veronika Beranská, Ph.D., Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1;
e-mail: beranska@eu.cas.cz; ORCID 0000-0002-4335-0735

Jak citovat / How to cite: Uherek, Zdeněk – Beranská, Veronika. 2025. Proměny ve vyprávění volyňských Čechů. *Národopisná revue* 35 (1): 38–51. <https://doi.org/10.62800/NR.2025.1.04>

Dne 11. března 2023 byla v městském muzeu v Podbořanech poprvé představena expozice *Hlasy Čechů z Volyně*, dokumentující život Čechů, kteří se ve druhé polovině 19. století vystěhovali z Rakouska-Uherska do carského Ruska, a repatriaci jejich potomků do Československa (více než 30 tisíc¹ osob), jež proběhla v letech 1945–1947. Historie volyňských Čechů je známa a pro odbornou veřejnost relativně dobře dokumentována. V roce 1990 se nově založené Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel navazující na Svaz Čechů z Volyně (1945–1957) samo zasadilo o pečlivé zpracování historie této specifické migrační skupiny. Odborné veřejnosti jsou známé zejména publikace historika Jaroslava Vaculíka a Jiřího Hofmana (Vaculík 1997, 1998, 2001; Hofman

2020). Péčí Sdružení vznikla ale též další samostatná specializovaná historická díla (např. Dufek 1997; Martinová 2021) a byly publikovány kroniky jednotlivých obcí či vzpomínky na jednotlivé obce, které volyňští Češi začali sepisovat již po druhé světové válce (podrobněji Jirka 2015). Vzpomínky a historické materiály pravidelně přináší i Zpravodaj, který Sdružení vydává. Na dokumentační aktivity je zaměřen projekt www.volynaci.cz, dokumentací činnosti volyňských Čechů se zabývá Regionální muzeum K. A Polánka v Žatci. Další publikace byly vydány prostřednictvím jiných institucí zaměřených na odbornou literaturu nebo vlastním nákladem (např. Petříček 2004; Hofman – Širc – Vaculík 2004; Nosková 2007; Richter 2015; Beranská 2024; Vaculík

2024).² Přesto bylo představení výstavy provázeno velkou pozorností. Počet návštěvníků přesahoval kapacitu sálu, a expozice, zahajovací zdravice i následná přednáška do malého města přilákala zájemce doslova z celé republiky z řad volyňských Čechů i jejich potomků, jejichž zástupci v hojném počtu participovali i na slavnostním zahájení, které proběhlo v Podbořanech 22. března 2023 za přítomnosti podbořanského starosty Radka Reindla, ředitelky Historického muzea Národního muzea Zuzany Strnadové a dalších významných hostů ze světského i církevního prostředí.

Velký zájem potomků volyňských Čechů o nově otevřenou výstavu ukazuje stálou soudržnost této komunity, která sleduje informace, jež jsou o ní poskytovány, a současně se snaží tyto informace šířit i mezi veřejnost a zabezpečit jejich generační předávání. Devadesátá léta 20. století a následující desetiletí jsou obdobím re-interpretací českých historií, a tudíž i historií volyňských Čechů. V tomto textu se budeme zabývat otázkou, co stávající pamětníci a jejich potomci z historií osobních, či velkých dějin akcentují, na co se zaměřují a co se do jejich vyprávění promítá méně. Bude nás zajímat, co potřebují ve směru k veřejnosti artikulovat a jakým způsobem si utvářejí a strukturují svoji realitu. V souladu s Bergerem a Luckmannem předpokládáme, že sociálně konstruovaná realita určité skupiny lidí je uspořádána (Berger – Luckmann 1967), nebo ještě lépe „uspořádávána“, a právě v takovém procesu hraje vyprávěná či jinak předávaná historie podstatnou úlohu, vzpomínky pro participující aktéry objektivizuje, habitualizuje a vytváří z nich součást jejich sdíleného symbolického univerza (tamtéž).

Metodologie

V textu se zaměříme na několik vypravěčů, kteří jsou pamětníky nebo uchovávateli společenské paměti volyňských Čechů. Zároveň upozorníme na některá témata, která se zvolna z kolektivní paměti vytrácejí. Do našeho rozboru jsme zařadili 12 narací, použili jsme ale také narace citované ve vzpomínkových publikacích volyňských Čechů. Ze shromážděných dokladů jsme sestavili multivariantní metanaraci, která již není dílem samotných pamětníků, a jejím prostřednictvím alespoň naznačujeme určitý vývoj v čase. Vyprávělo sedm mužů a pět žen. Muži byli narozeni v rozmezí let 1933–1946, šest se narodilo na území Sovětského svazu (dnes na území

Ukrajiny), jeden se narodil na někdejší území Polska (dnes připadajícím Ukrajině). Čtyři mají vysokoškolské vzdělání, ostatní středoškolské. Pět žen zařazených do souboru vyprávějcích se narodilo v letech 1933–1963, jedna v Československu, jedna v Polsku (dnes území Ukrajiny), ostatní na Ukrajině. Čtyři ženy mají střední školu, jedna vysokou školu. Rozhovory s pamětníky probíhaly v letech 2022–2024, s některými opakovaně, a to i v dřívějších letech (první v roce 1992). Další respondent, kterého jsme nezahrnuli do předchozího výčtu, tedy třináctý vyprávějící, byl přiřazen k výběrovému souboru jako osobnost, která s volyňskými Čechy byla v úzkém kontaktu a jejíž zobecňující a zajímavá narace tvoří alternativu jednoho z mnoha pohledů, jak mohou být volyňští Češi vnímáni „těmi druhými“. Tomuto vyprávění jsme věnovali samostatnou podkapitolu. Jelikož tento přístup je nový a pohled „zvnějšku“ nebyl zaznamenáván jinak než jako pohled expertní, necháváme ho jako jednu možnou alternativu, aniž bychom z něho něco vyvozovali.

Rozhovory byly řízené, nestrukturované, s počátečními otázkami, které podnítily vyprávění. Tyto otázky se zaměřily na to, jaký má vyprávějící k tématu vztah, jak se jeho rodina na Volyň dostala, odkud pramení jeho/její znalosti o tématu. Výběr vyprávějcích byl řízený, předem jsme si vytipovali osoby, které o tématu něco ví a které o něm mluví se svým okolím. Zpravidla se jednalo o osoby, které se historií volyňských Čechů cíleně zabývají, ale nejsou profesionály, přestože někteří o tématu i publikovali. Všichni věděli předem, na co se budeme ptát, někteří si k tomu připravili dobové fotografie, osobní dokumenty a další materiály. Byli potěšeni, že se o téma zajímáme. Zpravidla byli zvyklí vyprávět, a proto jsme u nich nezaznamenávali trému, ale spontaneitu, zároveň ale i sebekontrolu. Všichni vyprávějící byli seznámeni s účelem rozhovoru a souhlasili s jeho nahráním. Část rozhovorů byla zdokumentována také videokamerou. U některých rozhovorů bylo více osob: známí, rodinní příslušníci, pracovníci Národního muzea, kteří řešili společný projekt. Vyprávějící si sami určovali, co nechtějí, aby se zveřejnilo. Souhlasili, aby výpovědi byly přiřazeny k jejich jménům. V tomto textu ale na přání recenzentů narátory důsledně anonymizujeme. Výsledkem rozhovorů byla vzpomínková vyprávění či biografie situované k tématu volyňských Čechů, neboť narátoři předem věděli, že toto téma autory textu zajímá.

Po ukončení rozhovorů byly rozhovory přepsány a kódovány do jednotlivých tematických bloků prostým kódováním. V tomto textu se soustředujeme na základní tematické bloky, kterým se vypravěči věnovali, a na základní informaci, kterou do nich vkládali. Tam, kde je to možné, tematické bloky srovnáváme se staršími naracemi, které byly zpracovávány kontinuálně od příjezdu volyňských Čechů po současnost. Zaznamenáváme také, které narace jsou pro vypravěče významné.

Uvědomujeme si, ve shodě s Diltheyem, že vyprávění jsou lokálně situovaná (Dilthey 2022) a dotvořená v závislosti na tazatelské situaci. Rysy kolektivní paměti lze v příbězích identifikovat a velké části vyprávění jsou přímo uváděny jako vzpomínky na vyprávění rodičů, prarodičů nebo známých. Současně je ale chápeme jako individuální dílo vyprávěčích, kteří kombinují svoji zkušenost, znalosti získané z vyprávění jiných i z literatury a dalších médií, verifikují je osobní zkušeností a vkládají jim vlastní interpretaci. Nepředpokládáme, že se automaticky jedná o kolektivní paměť volyňských Čechů. Ve shodě s Bergerem a Luckmannem (1967) artikulovanou znalost chápeme jako individuální interpretaci, která je kreativní sebeprojekcí do širšího sociálního kontextu, začíná u vlastní osoby, „zde a nyní“ při tazatelské situaci, interpretuje své místo v širších kontextech, inkorporuje zážitky rodiny dětí a v této souvislosti interpretuje i širší sociální celky a předpokládá, že posluchač zná sekvence „velkých dějin“, které někdy napomáhají interpretovat osobní příběhy. Ve shodě s Rogersem Brubackerem (2004) vypravěče automaticky nekategorizujeme jako členy skupiny, ale jako individuální tvůrce, kteří komunikují o určitém tématu. Ale nikoli nezávazně. Již proto, že na naši komunikaci přistoupili, usilují, abychom jejich interpretaci zaznamenali jako svědectví, kterému by se měla věnovat pozornost a mělo by se stát součástí „symbolického univerza“, jež přesahuje jejich paměť a jehož součástí jsou i velké dějiny. Hledáme společné rysy jejich vyprávění, ale jsme si vědomi toho, že velkou část jejich narace nevysvětlíme příslušností ke skupině, ale individuální biografii.

Narace vypravěčů doplňujeme písemnými memoáry pamětníků a jejich potomků. V tomto textu neusilujeme o analýzu žánru, ale tematického obsahu sdělení. Podstatné je, že se nejedná o profesionálně konstruované dějiny, ale o témata a obsah narace o skupině.

Nepředpokládáme, že by vyprávějí sdělovali jiné obsahy a popisovali jiné události v písemném projevu a orální formou. Možná použijí jiný jazyk, v písemném projevu zpřesní své informace, ale zásadně nezmění obsah sdělení. Písemně a ústně předávané memoáry se mohou dobře doplňovat a ve vzájemné koexistenci skupině „symbolického univerzum“ dotvářet. Jak jsme již uvedli, někteří naši narátoři jsou literárně činní a svá sdělení předávají ústní i písemnou formou.

Na základě naší předchozí zkušenosti (Beranská 2024; Uherek 2011; Uherek – Valášková 2006) bylo možné předpokládat výraznou diferencii narativů do roku 1948, v letech 1948–1989, kdy byla historie předmětem státní kontroly, a od roku 1989 do současnosti. Jelikož velký korpus kvalitně zpracovaného materiálu od této skupiny byl v 50.–70. letech sebrán a zpracován Ivou Heroldovou a jejími spolupracovníky, soustředili jsme se při komparaci primárně na tyto publikované zdroje.

Volyňští Češi jako součást evropské vnitřní kolonizace

Jedna z návštěv, kterou jsme realizovali pro zachycení vzpomínek na život volyňských Čechů, proběhla u pamětnice a aktivní publicistky nar. 1936, SŠ. Uvítala nás se svou dcerou, která se nedávno vrátila z Německa, kde začala komunikovat s muzeem volyňských Němců. Dcera se zajímá o historii volyňských Čechů, ale též o historii pohraniční obce, v níž žije, i domu, který kdysi obývali sudeští Němci. Našla po nich na zahradě snubní prstýnek s monogramem, vypátrala potomky obyvatel jejich domu a napsala jim, že by jim prstýnek poslala. Bohužel se jí neozvali. Zdá se, že volyňští Češi se otevírají tomu, aby sami sebe interpretovali jako součást ještě větších dějin, než tomu bylo doposud. S podobnou tendencí jsme se setkali v Broumově, který je v těsné blízkosti polské hranice. Mnozí tamní volyňští Češi reflektují, že za hranicí jsou usídleny početné enklávy Poláků z Volyně, kteří zde našli též útočiště v hmotném prostředí po vysídlených Němcích.

Nejsou sami a osamocený není ani projekt *Národní a kulturní identita českých komunit na Ukrajině v 19.–21. století v movitém kulturním dědictví České republiky*, v jehož rámci je tento text zpracován. Existuje i řada dalších projektů reflektujících, že evropský technologický rozmach ve středověku (přibližně od 5. století) a v raném novověku (od 15. století), který vyústil

v ekonomickou převahu Evropy až do první poloviny 20. století, souvisel z migračního hlediska s rozsáhlými přesuny obyvatelstva uvnitř Evropy i mimo ni. Průběh migrací vně Evropy, popsanych jako „centrum – periferní vztahy“, výkladově majorizoval např. Immanuel Wallerstein (2004). Migrace uvnitř Evropy pak proběhla řadou epizod a měla více epicenter. Ve směru do východní Evropy jsou v počátečním stádiu zaznamenány např. v díle Roberta Bartletta (1993) nebo Michaela Mitteraue- ra (2010). Další konceptualizace migračních pohybů ze západu na východ jsou alespoň partikulárně naznačeny v dílech Vejase Gabriela Liuleviciuse (2009) a Roberta L. Nelsona (2024).

Tyto migrace přinášely vedle pohybu osob technologické změny v zemědělství i v řemeslné produkci, na rozdíl od vnější, mimoevropské kolonizace, ale vnitřní migrace v mnoha případech nepřinášela změny mocenských vztahů. Nositelé moderních technologií prostor mocensky neovládli. V případě carského Ruska navíc zaznamenáváme paradox, že jedna z největších kolonizujících velmocí je současně cílem migračních toků ze západu. Imigranti zde vytvořili sídelní mozaiku, ve které byl ostře oddělen veřejný a soukromý prostor, kde ve veřejném prostoru byly skupiny konformní diskursu a moci, jež byly dány státem (pokud stát fungoval jako mocenský nástroj) a v soukromí skupiny zůstávaly uzavřené, kulturně izolované, často i výrazně endogamní.

Noví příchozí řadu svých dovedností poskytli místním obyvatelům, rodinný a lokální život reprodukovali v užších uzavřených komunitách. Vytvářeli si o sobě specifické obrazy, a přestože byli v kontaktu s ostatním obyvatelstvem, svůj duchovní i kulturní svět s ním sdíleli jen ve velmi malé míře. Vznikalo tak specifické prostředí, které by slovy Johna Sydenhama Furnivala bylo v původním slova smyslu možné nazvat multikulturní (Furnival 1944), či jinými slovy prostředí etnické stratifikace a dělby práce. Příkladem takového prostředí je i Volyň do konce první a do určité míry i druhé světové války, obývaná polským, ukrajinským, německým a židovským obyvatelstvem, k němuž se ve druhé polovině 19. století připojili též Češi, jejichž motivací byl nedostatek půdy v českých zemích, touha samostatně hospodařit či podnikatelské záměry.

V průběhu 20. století velká část menšinových enkláv zanikla, mimo jiné i důsledkem zpětné migrace, ale též

jejich fyzické likvidace. Podobným příkladem, jako jsou volyňští Češi, jsou též volyňští Němci, jejichž část (cca 18 tisíc), získala právo reemigrovat do Německa ihned po zaboru polské Volyně Sovětským svazem v roce 1939. Rovněž v Německu se tehdejší volyňští Němci dostali do specifického postavení a část navrátilců a jejich potomků zde tvoří solidární síť rodin, které o sobě ví. Také v případě volyňských Němců navrátilci mezi sebou udržovali a někdy dodnes udržují kontakty, sdílejí vzpomínky o tom, jak kultivovali tehdejší Volyň. Zároveň se o nich vytvářely a do jisté míry dodnes vytvářejí stereotypy u obyvatel, kteří k nim nepatřili, a jsou předmětem veřejného diskursu týkajícího se aktuálních otázek (Fielitz 2000, z pramenné literatury např. Kauder 1939).

Podobný efekt pobytu na Volyni byl zaznamenán i u českého osídlení, přestože jejich návrat probíhal v jiných kontextech. Všimla si toho již v 50. letech 20. století Iva Heroldová, která tehdy hovořila o specifické etnicitě volyňských Čechů (Heroldová 1957a). Chtěla tím říci, že před odchodem z českých zemí emigranti na Volyň konceptualizovali sami sebe a vymezovali své skupiny v souladu s lokálním prostředím a kontextem, v němž žili. Etnicky signifikantní pro ně byly rysy, které je rozhraničovaly v jejich tehdejších prostředích. Toto rozhraničení však v novém prostředí na Volyni přestalo být funkční a skupina začala vnímat svoji specifiku v jiných oblastech. Tyto nové „etnicky signifikantní“ rysy byly někdy užitečné a význačné pro jejich život a etablování v novém prostředí, někdy pouze symbolizovaly jejich češství a jako české specifikum byly udržovány, přestože žádnou utilitární roli neměly.

Je zajímavé si všimnout slovníku Heroldové. Volyňské Čechy označuje jako reemigranty a jejich odchod na Volyň jako emigraci. Z historických pramenů badatelka dovozuje: *„Čeští vystěhovalci představovali na Volyni kulturu českého rolníka, který už roku 1781 přestal být nevolníkem (tedy téměř o sto let dříve než ukrajinský rolník!), který v roce 1848 shodil ze sebe definitivně feudální nesvobodu, vázanost k půdě a pánovi. [...] Co ještě vyznačovalo českého rolníka na přelomu druhé poloviny 19. století, jehož hospodářské zájmy byly nyní cele věnovány rozvoji vlastní zemědělské usedlosti? Především kulturnost, která se projevovala v jeho poměrně gramotnosti, četbě novin, písmáctví, v zájmu o veřejné události a v probuzeném národním vědomí. Národní vědomí [...]*

začalo pronikat do nejširších lidových vrstev už koncem 18. století.“ (Heroldová 1957a: 51)

Heroldová v navazujícím textu ukazuje, že předstih střední Evropy ve způsobu hospodaření se na tehdejší Volyni stal „etnickou specifikou“. Zde bylo typické trojpolní nebo dvojpolní hospodaření, téměř se nepěstovala pšenice, brambory „po zahradnicku“, byl zde odlišný způsob orby, nehnojilo se, vláčelo se branami z trní, žalo srpy, nebo se obilí vytrhávalo i s kořeny, nemlátilo se (Heroldová 1957b). Specifika pramenící z technologického předstihu do značné míry charakterizují také architekturu a bydlení i uspořádání veřejného prostoru. Specifika Čechů na Volyni takto charakterizovali všichni vypravěči, i když ne všichni je mohli sami zažít – akcentují z nich některé (frekventovaně hnojení, zakládání průmyslových podniků, chodníky v českých vesnicích, které jinde nebyly, upravené zahrady s ovocnými stromy, zakládání chmelnic, pivovarů, mlékáren a podobně).

Náznavě ale vyplývá, že místní ukrajinské obyvatelstvo je jako specificky české v mnoha případech nepovažovalo. Čechy příležitostně označovali jako Němce, Maďary a splyvali jim s dalšími přistěhovalci. Tutéž zkušenost měli i příchozí Češi z Kyjevské a Žytomyrské oblasti po výbuchu Černobylu v 90. letech 20. století. Po státem řízeném humanitárním přesídlení do tehdejšího Československa vyprávěli, že jim ukrajinišší sousedé někdy říkali *Maďári*.

Řadu vlastností, které na Volyni vynikly jako specificky české, si volyňští Češi v době výzkumu I. Heroldové udržovali právě pro jejich „českost“. Badatelka byla překvapena, jak silně měla tato skupina vlastenecké cítění a hrdost na používání moderních hospodářských postupů v prostředí, kde byly takové možnosti limitované. Se zpětným přesídlením tato narace vytvořená na Ukrajině ještě nějakou dobu rozhraničovala volyňské Čechy a další obyvatelstvo. Heroldová předpokládala, že toto rozhraničení po čase zmizí. V mnoha případech se tak stalo. Jak ale v textu naznačujeme, další dějinné události přispěly a dodnes přispívají k tomu, aby se rozhraničení reprodukovalo a dobově modifikovalo.

Výjimečnost volyňských Čechů: téma malých a velkých dějin

Na otázku, proč sepisují svoje vzpomínky, uchovávají je, publikují či jinak o nich komunikují, řada pamětníků

prostě odpovídala, že chtějí, aby se vědělo a nezapomnělo, jak žili, a aby to věděli jejich blízcí, protože to bylo zajímavé a nebylo to jednoduché.

Tématu malých a velkých dějin se v českém prostředí věnovala například norská sociální antropoložka Haldis Haukanes, která ve své publikaci založené na terénním šetření české a moravské vesnice ukazuje, že velké dějinné události a příběhy jednotlivců a lokálních společenství se mohou míjet. Dějinné změny v lokálním prostředí nezanechají viditelné stopy, projdou bez povšimnutí, nebo mohou být přijímány tak, že vlastně pro místní velké nejsou: nic se nezměnilo, je to pořád stejné (Haukanes 2004: 55–84). Josef Kandert (2004) ukazuje ze slovenského prostředí i vědomou rezistenci k velkým dějinám – obyvatelé vesnice předstírají, že na změny reagují, aby se ochránili před narušením své správné autonomie.³ Paul Thompson a Johanna Bornat spíše hovoří o pluralitě historií – každá kolektivita má svoji – z nichž některé jsou medializovány a vstupují do širšího povědomí a některé nikoli (Thompson – Bornat 2017: 1–13).

V případě volyňských Čechů jen stěží můžeme o kolektivní neparticipaci na velkých medializovaných dějinách hovořit. Kolektivní osobitý prožitek velkých dějin, možnost vyslovit se k vlastnímu prožitku velkých událostí, je podnětem k vyprávění, sdílení zkušenosti, vzpomínání i psaní memoárů – a pokud nikoli, tak pro sdělení důvodů, proč se k tématu nevyjadřovat. Volyňští Češi se stali kolektivními aktéry řady významných událostí 20. století a klíčové stránky diskursu, o kterém řada lidí v Česku měla spíše útržkovité povědomí (situace v Sovětském svazu a fungování sovětského státu, Velká vlastenecká válka, poměry v sovětské armádě, osidlování českého pohraničí), jim byly velmi blízké a provázené vlastními prožitky. Specifický vztah k velkým dějinám je dodnes patrný přinejmenším v tom, že aktivně vstupují do diskuse k řadě témat velké historie, ke kterým další obyvatelé Česka zpravidla nemají co říct. Exemplárním příkladem prolnutí velkých a malých historií je publikace Jiřího Dolečka *Popraviště aneb Zpověď volyňského Čecha* (2022).

Historická zkušenost protínající velké dějiny, částečně i tradovaná, je tedy dalším sociálním pojítkem volyňských Čechů, které působí dodnes. Ve shodě s Mauricem Halbwachsem (1992) můžeme dovozovat, že tím, že prožité minulé události mají pro současnost stále

význam, jejich důsledky dosahují až do současnosti, zesiluje se též potřeba na ně individuálně i kolektivně vzpomínat. Porovnáme-li tudíž současné vzpomínání s dřívějšími výzkumy, vidíme, co se stává z hlediska současnosti již méně aktuální, co z hlediska orální historie zaniká, a co naopak zůstává živé.

Důvody přesídlení, způsob přesídlení, obydlí nového prostoru

Struktura příběhu se vytváří v kontaktu s recipientem a má pravidla, stejně jako vzájemná fyzická interakce mezi vyprávějším a vypravěčem. Význam sdělení si nakonec dotvoří recipient podle toho, jak vyprávění porozuměl a v našem konkrétním případě i s ohledem na to, jak ho bude předávat dalším zájemcům (nacházíme zde několik rovin interpretace, které jsou těžko oddělitelné od aplikací – Gadamer 1976: 264, 275, 350).

Klasické biografické narace začínají zrozením vypravěče a jeho kontextualizací. U Labova by zrození mohlo být přechodem mezi abstraktem a zápletkou (Labov – Waletzky 1966), kde abstrakt je ujasnění si, proč se biografie vypráví, a zápletkou je cesta vedoucí k tomu, aby vyprávění biografie mělo smysl. V migračních biografiích první generace migrantů, kde je ústředním bodem vyprávění migrační zkušenost, se příběh přesouvá k tématu, proč je jedinec v cílové destinaci a co z toho pro něho vyplývá (Uherek – Beranská 2024).

V případě současných volyňských Čechů se jedná o biografii skupiny, kterou vypravují reemigranti nebo jejich potomci vzdálení nejméně tři až čtyři generace od těch, kteří se na Volyň stěhovali. Identita skupiny má časovou dimenzi danou zrozením, ale nikoli vyprávěcího, nýbrž skupiny. Migrační biografie skupiny přesahuje biografii vyprávěcího. Při vyprávění o skupině vznikající v jasném časovém horizontu je dobře aplikovatelné pojetí identity, jak je utvářeno u Martina Heideggera, to znamená nikoli identifikace se s *něčím*, co je mimo skupinu, ale vytvoření si vědomí, co *skupina je sama o sobě* (Heidegger 1969; Griffiths 2017). Literatura se na téma příchodu Čechů na Volyň soustřeďuje již krátce po tom, co se zde osídlení vytvořilo (Olič 1908). Ve vyprávění volyňských Čechů jsou důvodem migrace nedostatek půdy, hospodářské poměry, ztráta majetku, ale také vlastenectví, snaha zachovat si českou identitu. I v současných vyprávěních zaznívá, že důvodem odchodu z Čech bylo

české vlastenectví: „*Tady to bylo všechno poněmčený a Češi se nechtěli dát! Český království, to bylo něco v Evropě, že jo, to ještě Německo nebylo, když tady bylo Český království.*“ (Muž, nar. 1933, SŠ)

Cesta na Volyň a těžké začátky jsou význačným přetrvávajícím motivem, který ukazuje, že volyňští Češi nedostali nic zadarmo. Vzhledem k tomu, že migrace na Volyň celou skupinu konstituuje, zůstává trvalou konstantou, bez které by diskurz o „volyňských Čechích“ ztratil smysl. Tato počáteční sekvence narace o migrační skupině tvoří konstantu u většiny takto ustavených skupin (Gómez-Estern – Mata Benítez 2013). Nelehké začátky symbolizují ve vyprávěních zpravidla zemlanky, ve kterých osadníci v prvních letech přebývali. „*To byla taková díra do země, udávaj dokonce, že to mělo být asi 5 metrů dlouhý, 3 metry široký a asi 2,5 metrů to bylo do výšky a v tom žili. Poněvadž pro každého toho sedláka bylo cennější, aby byla ta půda, to bylo zaprvé, potom chlívy, potom stodola, a až potom bylo to obytný. To byla priorita. To platilo i tady, že se prvně vystavěl mohutnej a krásnej chlíva a potom stodola a potom až, když byly peníze, se stavělo obytný. A to se zkrášlovalo, jak šel čas a jak vydělávali peníze.*“ (Muž, nar. 1940, VŠ) V Kronice Českého Kvasilova pak máme záznam o složitém vyjednávání splátek za získaná hospodářství, při kterém byli hospodáři ze svých majetků vystěhováni a museli do splacení splátky tábořit pod širým nebem (Šereťuk 2003). Jsou zde též zachyceny potíže s přivyknáním novým půdním podmínkám, které znamenaly nižší výnosy (Šereťuk 2003). Zaznamenáváme též, že ne všechny rodiny se ihned usadily na místě, kde později hospodařily. Jedna z vypravěček zachycuje několik lokalit, mezi kterými se rodiny její babičky a dědečka ještě v dětském věku pohybovaly. V jejím případě se jednalo o Dubno, Ploska u Dubna, Moštěnice. Popisuje, že rodina dědečka jela dokonce z Čech na voze taženém koňmi (žena, nar. 1936, SŠ).

Problémy, které bylo třeba překonat, se týkaly i soužití s místními obyvateli. V retrospektivní kronice obce Kvasilova najdeme popis krvavé potyčky mezi Ukrajinci a přistěhoválými Čechy, která souvisela i se způsobem hospodaření a kterou tehdy obyvatelé nazvali *Novodvorská bitva*. Podle popisu Mikuláše Šereťuka došlo k překročení hranice katastrálního území české vesnice několika desítkami vozů. „*Mezi nimi plály ohně. Povedení sousedé — asi 50 mužů si hovělo okolo ohňů, zatímco*

celé stádo koní se páslo na svahu v obilí sousedů Čechů.“ (Šereťuk 2003: 11) Kvasilovští reagovali tak, že chtěli koně zahnat na své statky do Kvasilova, Ukrajinci zajali dva Čechy, Češi povolali z vesnice posilu a začala krvavá řež vším, co bylo po ruce. Na straně Ukrajinců nechyběl extrémní silák jménem Bulavský, který byl schopen unést korec žita v zubech. Byl jedním z těch, kdo byli zraněni. Jak však autor říká, našťěstí nebyl nikdo zabit. Podle kroniky Češi bitvu vyhráli a Ukrajince zahnali. Na rozsah a závažnost boje ukazuje i autorovo závěrečné konstatování: *„Ukrajinci se na druhý den tajně odvážili přijít na místo střetnutí pro rozběhlé koně a povozy, na nichž odvezli řadu svých silně potlučených společníků.*“ (Šereťuk 2003: 12) Podle kroniky případ následně vyšetřovala policie, a přestože Ukrajinci netrvali na trestech (Češi jako přistěhovalci nemohli apelovat u soudu), soud vynesl rozsudek, že pokud Češi vydají viníky zranění Bulavského, budou ostatní osvobozeni. Češi ale žádného viníka neoznačili, a proto 18. října 1879, podle kroniky, 25 Čechů nastoupilo trest vězení od 14 dnů do 3 měsíců (Šereťuk 2003: 12).

Výklad zahrnuje celou řadu motivů: 1. je rámován technologickou vyspělostí Čechů, 2. ukazuje, že se Češi umí postavit bezpráví a přesile, 3. nad přesilou zvítězí, 4. nemají právo na své straně, 5. Ukrajinci nakonec nechtějí svou právní převahu zneužít, 6. Češi jsou navzájem solidární a nezradí se, přestože by to bylo možné (v kronice je jmenovitě napsáno, kdo co komu udělal).⁴

Česká solidarita v novém prostředí se často zdůrazňuje. Naopak právní výhody nebo zvýhodnění Ukrajinců v jejich prostředí nejsou vždy jednoznačně akcentovány. *„A byli osvobozený [Češi] ty osadníci od vojny, od poplatků, kdo co si udělal, no svoboda... A když tady prodal [v českých zemích] dva, tři korce, tak tam koupil třeba 20 hektarů lesa.*“ (Muž, nar. 1933, SŠ)

Jiná promluva ukazuje, že se dodnes v paměti uchovává napětí nejen mezi Čechy a Ukrajinci, ale též mezi Čechy a dalšími skupinami i mezi Čechy navzájem: *„Je ale pravdou, že ale jako v každý společnosti se najdou takový jako chytřejší... Já hledám slušný slovo, jo... Předně tam ty, v první řadě tam byli polští Židé, kteří od těch sedláků kupovali ty pozemky za lacino a potom to dráž prodávali. To samozřejmě okoukali i Češi... Těm slušný slovo, bych [nenašel]... [ti] to taky [ostatním Čechům] dělali.*“ (Muž, nar. 1940, VŠ)

Období prosperity

Akomodace na nové prostředí ve vyprávěních zpravidla navazuje na těžké začátky. Čeští rolníci a řemeslníci přišli na Volyň v období industrializace českých zemí a této situace dokázali využít. Zaváděli zde mechanizaci a s dovednostmi, které si přinesli z původních bydlišť, byli schopni získat určitý předstih před místním obyvatelstvem mimo jiné i tím, že dováželi mechanizaci z českých zemí, půjčovali si od příbuzných ve své původní vlasti peníze a také v oblasti kultury rozvíjeli transnacionální komunikaci (nechali si posílat knihy, odebírali české časopisy). Josef Toman na podzim roku 1945 vydal vlastním nákladem sbírku poezie *Touha volyňských Čechů po vlasti*, která je napsána ve velmi silném vlasteneckém duchu. V knize Toman přímo vyjadřuje, že *„tamější Ukrajinci a Poláci [na Volyni] vedli primitivní život; jejich životní úroveň byla ubohá“* (Toman 1945: 1). Na rozdíl od místních obyvatel Češi nedrobili majetky, naopak byli schopni akumulovat kapitál. *„...tak začali pálit cihly, dělat tašky a stavělo se – celý vesnice, školy, pivovary a hospody [smích]. Ale školy byly taky, český školy, tam jinak žádný školy nebyly.*“ (Muž, nar. 1933, SŠ)

Ve vyprávěních i kronikách zaznamenáváme, jak rolníci a řemeslníci mimoděk učili své sousedy efektivnějšímu hospodaření. Ve vyprávěních se zejména opakuje příklad hnojení, kdy se ukrajinští hospodáři diví, že čeští od nich chtějí koupit hnůj a za jeho vyvezení by zaplatili, zatímco by to mělo být naopak. Když viděli, že hnůj vozí na pole, smáli se jim, že jim budou smrdět brambory.

Období prosperity končí první světovou válkou, která však ve vyprávěních již zaniká. Zatímco I. Heroldová ve vyprávěních z období 50–70. let 20. století tento válečný konflikt zaznamenává (Heroldová 1977), v naracích získaných autory tohoto článku ve 20. letech 21. století již zůstávají především hmotné artefakty, fotografie a jména předků, kteří na nich jsou v carských uniformách. Velké dějiny, které se v dokumentaci Heroldové odrážejí, jsou již v současných podáních málo zřetelné, přestože i tehdy byly události pro českou menšinu dramatické. Dva tisíce z přibližně 30 tisíc volyňských Čechů si například ponechalo rakouské občanství, a stali se tak rázem nepřáteli na cizím území (Beranská 2024: 53). Jedno z vyprávění ale reflektovalo význam volyňských Čechů pro vznik legií v Rusku (muž nar. 1945, SŠ). Vyprávějíci zejména akcentoval, že volyňští Češi v carské armádě

podněcovali české c.k. vojáky k dezercím a aktivní účasti na vzniku legií přispěli i ke vzniku Československa.

Zatímco první světová válka ve vyprávěních zaniká, její důsledky měly pro rodiny volyňských Čechů dlouhodobé dopady. Ty se ve vyprávěních odrážejí výrazněji než první světová válka a následně ruská válka občanská do roku 1920.

Rozdělení Volyně a život ve východní a západní části

Rozdělení Volyně, které bylo významnou změnou navazující na konec první světové války, je ve vyprávěních stále přítomné zejména proto, že hranice mezi Sovětským svazem a Polskem tehdy rozdělila příbuzné, známé i majetek. Velká historie zasáhla malé dějiny jednotlivých rodin. Vesnička Moštěnice se nacházela v Polsku těsně u hranic se Sovětským svazem. Rodina jedné z vyprávěčů (žena, 1936, SŠ) měla příbuzné i na Dědově Hoře za hranicí: „*Můj dědeček, když chtěl vidět svoje vnoučata, tak jel s jedním Ukrajincem, co tam měl pole, a na poli jako kopal. Tlustý šel na zahradu trhat trávu a viděli se, hovořit spolu nemohli. Jedna moje starší sestřenice mi říkala, že když doma v Moštěnici vylezli na vysokou třešeň, viděli Tlustých domek, později prý Rusové postavili plot z proutí a už nic neviděli.*“ (Podrobněji Beranská 2024: 60) Přestože v postavení volyňských Čechů na území Polska se nic podstatného nezměnilo, s úzkostí sledovali osudy svých blízkých na území Sovětského svazu, kteří žili nedaleko, ale nemohli jim nijak pomoci. Ve vyprávěních pamětníků jsou dodnes zmiňovány deportace, drancování, zabavování a ničení majetku, doklady o policejní zvlášti v sovětské části Volyně. Mezi vyprávěčimi byli dva, kteří měli předky na Volyni, jež připadla hned po konci první světové války Sovětskému svazu.

Druhá světová válka

Významným předělem pro vyprávění volyňských Čechů je druhá světová válka a před ní rok 1939, kdy dochází po dohodě mezi Sovětským svazem a Německem k úpravě hranic a Volyň připadne Sovětskému svazu, což tehdejší sovětské úřady interpretovaly jako osvobození Volyně. Současná narace volyňských Čechů frekventovaně ironicky reflektuje, že volyňští Češi byli Sovětským svazem osvobozeni vlastně třikrát. Pocity alespoň některých vyprávěčů jsou zachyceny v retrospektivně vytvořené kronice obce Kupačiv z roku 1997, kde je

pojmem osvobození dáván do uvozovek: „*V překotném sledu událostí přišla událost největší, 17. 9. 1939 Rudá armáda dostala rozkaz překročit polské hranice a ,osvobodit‘ západní Ukrajinu a Bělorusko. [...] Nedělní ranní pohled na Rudou armádu předčil všechna očekávání. To, co přišlo do Kupačiva, bylo skutečně ,něco‘. Naši bývalí carští vojáci se smávali polskému vojsku, když chodilo z Vladimíru do Paworska a Maniewicz na manévry. Podle nich měli daleko k ruské armii. Jeden strejda, bývalý ruský voják, vzal si Pepu a honem mu běžel ukázat, jak vypadá pravá armie. Chudák, když to viděl, řekl: ,Pod domu, tady není na co koukat.‘ A přece bylo na co koukat. [...] Na postrojích místo přezek kolíčky, ve spřežení jeden kůň velký, druhý malý. Kus deky pod chomoutem nebyl zvláštností. Nejzajímavější pohled však byl na ty vyhublé, jakoby umouněné, vylekané vojáky. Na otázku ,Kak tam u vas na sčot žizni?‘⁵ odpovídali nacvičeně: ,Oj, u nas vsjo jest.‘ Tu noc, kterou u nás přenocovali, spali ve vyrytých zákopech pro ležícího střelce. Druhý den odešli jinam a zbyla tam po nich sláma, plechovka od ryb a ještě něco...“ (Knytl – Zápotocký – Žáková 1997: 67)*

Ve vzpomínkách jsou ale též zachyceny velice otevřeně i napjaté vztahy mezi Čechy a Poláky, složité chování Ukrajinců při hledání, kdo by jim dopomohl k samostatnosti, i ambivalentní vztah volyňských Čechů k Rusům, jejichž politika nebyla z pohledu volyňských Čechů jejich zájmům nijak nakloněna, ale zároveň v jejich interpretaci jednoznačně nestraničila etnickým zájmům sousedů. V kronice zaznamenáme například následující poznámku: „*Té noci [23. 9. 1939] byl zaslechnut zajímavý rozhovor jednoho Ukrajince se sovětským důstojníkem. Místní občan tvrdil důstojníkovi, že si tady mohou dělat, co chtějí, protože zde bydlí Češi. Byl překvapen důstojníkovou odpovědí, že Sovětský svaz nedělá rozdíly mezi národnostmi.*“ (Knytl – Zápotocký – Žáková 1997: 68) Samozřejmě, že se může jednat o náhodu a nikoli pravidlo.

Druhá světová válka z pohledu civilního obyvatelstva na Volyni je především narací o nepřetržitém strachu. Je z ní zřejmé, že veškeré armády procházející územím se samozásobovaly tím, co našly u civilního obyvatelstva, k němuž se chovaly s neuvěřitelnou brutalitou. Pamětníci i jejich potomci téměř ve všech případech uchovávají v paměti zejména příběhy o banderovcích, kteří nepřicházeli s frontovými liniemi, ale působili na území

kontinuálně. Velké a rodinné dějiny zde opět silně rezonují, neboť každý z pamětníků má někoho v rodině, nebo zná někoho z obce či ze sousedství, kdo byl příslušníky této povstalecké armády zavražděn. V řadě memoárů zaznamenáme i širší úvahy o cílech této armády nebo širší politické souvislosti jejího působení, protože se volyňští Češi snažili a dodnes snaží porozumět tomu, čeho byli vlastně svědky. Boj za samostatnou svébytnou Ukrajinu jim je srozumitelný, etnické vyčištění Ukrajiny pro ně jako pro její obyvatele, pokud by Volyň měla být nyní z politického rozhodnutí Ukrajinou, bylo nepřijatelné, ale brutální, s jakou byly cíle prosazovány, byla pro ně nepochopitelná. Zpravidla vypravěči nebyli schopni dedukovat nějaké vojenské záměry. Vnímali pouze ozbrojené skupiny lidí, kteří někam vtrhli, brali, co jim přišlo pod ruku, a občas někoho zabili nebo odvedli. Kde nejsou přímí svědci, jsou k dispozici fotografie mrtvých známých a příbuzných.

Z hlediska etického jsou vyprávění problematická v tom, že součástí ozbrojených skupin byli sousedé vyprávějcích, jejich spolužáci a na rozdíl od příslušníků bojujících armád pamětníci příslušníky těchto oddílů znají jménem, vědí, kde bydlí, nebo bydleli a dovedou popsat, kdo a co v jejich vesnici udělal. Hlavní oblastí zájmu těchto ozbrojených skupinek byli Židé a Poláci. Zejména Poláci proti nim byli schopni organizovat aktivní domobranu, ale jak vidíme z memoárů, i Češi vytvářeli jakousi improvizovanou domobranu, aby chránili svoje životy a majetek. Najdeme o tom svědectví v publikovaných vzpomínkách z Kupičova, odkud jsme též sbírali informace formou rozhovorů. Specifickou situaci, kdy členové povstalecké armády napadali své sousedy, účastnili se etnického čištění a vyprávěli si o tom, popisuje v odborném tisku např. Jared McBride (2016). Vyprávění muže nar. 1945, SŠ, ale též akcentuje, že vedle Ukrajinské povstalecké armády (v lidovém podání banderovců) se na Volyni pohybovala celá řada ozbrojených skupin, jejichž jednání bylo zcela nepředvídatelné a šlo jim pouze o drancování.

Vyprávění velmi často gradují popisy útěků z vesnic. Vyprávějíci uvádějí, že jejich rodiče za sebou nechávali svoje majetky, protože ve městech bylo bezpečněji, a pokud nic neměli, bylo pravděpodobnější, že je nikdo nezabije. Zatímco vyprávění o době před druhou světovou válkou se soustřeďují na život na vesnicích, vyprávění

z válečného období je spíše o osobních tragédiích a často končí konstatováním, že se do míst svého dětství nebo míst, kde žili jejich rodiče a prarodiče, už vypravěči nikdy nevrátili a ani o to nestojí, protože jejich stavení byla zapálena a nic tam z původních obcí nezbylo.

Symbolem završujícím válečné události na Volyni je vypálení obce Český Malín, o němž bylo sepsáno nejvíce memoárů. Přestože je k dispozici řada svědectví, je zřejmé, že zničení vesnice nebude nikdy zcela objasněno. Žena nar. 1948, SŠ, vyprávěla, že mnohé zůstává nedořečeno i proto, že svědci krvavých událostí o nich nemluvili ze strachu, aby se jim aktéři brutalit nebo jejich potomci nemstili. Pamětníci říkají, že kdo později vstoupil do sovětské armády, byly mu jeho předchozí prohršky prominuty a reprezentanti Sovětského svazu kontrolovali informace o tom, co se na jeho území odehrávalo. „*A je pravda, že ty tajný pořad někde jsou.*“ (Žena, nar. 1948, SŠ, podobně muž, nar. 1950, VŠ) Muž nar. 1945, SŠ, též upozorňoval, že události na Volyni, tak jak je vnímaly české rodiny a povídaly si o nich, neodpovídaly schématům prezentovaným komunistickým režimem v Československu a vyprávění o nich byla sankcionovaná. Jednu z mála výjimek představoval dnes již zesnulý Josef Řepík, rodák z Českého Malína, kterému se podařilo tuto tragédii přežít spolu s jeho otcem, ale o zbytek rodiny bohužel přišel. Převážnou část svého života zasvětil dokumentaci a předávání svých vzpomínek i dějinných událostí a neváhal se podělit o svoji interpretaci událostí (viz Řepík – Martinovská 2010; Řepík 2017; ČsOL 2019).

Iva Heroldová se při sběru vyprávění o druhé světové válce nejvíce soustředila na vyprávění vojáků, kteří se zúčastnili bojů proti Německu. Pamětníků těchto bojů velice ubylo a nejrůznější mediální ztvárnění o české účasti na těchto bojích byla žádanější než autentické komentáře těch, kteří se bojů skutečně zúčastnili. Do současných narativů se proto frontové vzpomínky promítají málo. Heroldová v této souvislosti zaznamenala promluvu: „*Mně se kolikrát děti ptaj, ale já o tom nerad hovořím. Víte, dneska se nám to zdá, že je to sen. Ovšem my víme, že ne. Máme i na svém těle zanechaný stopy, na památku, ale zdá se nám, že je to sen. Proto se nedivím, když mladý říkáj – voni to vyčetli z knih.*“ (Heroldová 1977: 97)

Zatímco o životě na Volyni se v současné době narace stabilizuje, narace k válečným událostem a frontovému

působení se reprodukuje fragmentárně. Relativně často zaznamenáváme řečnickou figuru, že ti, co skutečně něco prožili, o tom nechtěli hovořit a informace podávali spíše lidé, kteří je měli z druhé ruky. To dokládají i vyprávění současníků, kteří se snaží mnohdy rekonstruovat život svých již zesnulých rodičů či prarodičů v souvislosti s dohledáváním informací o životě na Volyni. „*Oni tam museli zažít děsný věci, nevím žádné vzpomínky, já to tak chytám okolo... On prostě mlčel, mlčel, mlčel..., on o tom nevyprávěl, jsem sondoval u těch lidí, co s ním dělali, on poslouchal, co kdo povídá, ale nikdy nic neřekl ani v práci, možná by řekl něco v hospodě, ale musel si na to dát bacha, protože věděl, co znamená NKVD a STB. Mnoho lidí vykládá o věcech, aniž je prožili, byli někde zalezlí, a ty lidi, co něco zažili, o tom nevyprávěli, protože měli traumata. Nebo se báli o rodinu, co já vím. To je to nejhorší.*“ (Muž, nar. 1945, SŠ) Podobně se choval otec vyprávějího (muž, nar. 1940, VŠ), který byl příslušníkem Československého armádního sboru. Na otázku o motivaci pro vstup otce do sboru respondent odpovídal, že o tom doma nehovořili: „*To byla otázka přežití.*“ Stejně tak nevyprávěla matka, která prošla koncentračním táborem: „*... pořád v ní byl takovej strach. Necháte otevřený dveře, byl průvan, otevřely se dveře a máma okamžitě byla... Takovýhle momenty byly, kdy to maminka velmi těžko snášela.*“ „*A mluvila o tom?*“ [otázka VB]. „*Mamka: ‚Budu jíst suchej chleba a pít vodu, jen ne válku.‘ A dost, hotovo. A táta to samý, tak nějak se nechtěl s tím smířit, s tím, co prostě musel prožít.*“ Jak vyprávění ukazovala, armády na svých územích doplňovaly stavy vojska – kdo nenastoupil, byl považován za dezertéra. Muži z českých vesnic tudíž volili raději variantu přihlášení se k československé jednotce. V opačném případě by byli stejně odvedeni, ale zařazeni k jiným jednotkám. Jejich motivaci lze dnes v jednotlivých případech obtížně rekonstruovat, ale z podání sebraných těsně po válce je patrné, že naděje návratu do Česka zde hrála roli. V písních z druhé světové války shromážděných Ivou Heroldovou a Jaroslavem Vančíkem zaznamenáváme český vlastenecký patos, ale nikoli příklon k sovětským hodnotám, spíše velmi obecnou slovanskou sounáležitost (Heroldová 1977: 36–97); podobně můžeme hovořit o sbírce Josefa Tomana z roku 1945, která potvrzuje komplexitu materiálu sebraného Vančíkem a Heroldovou (Toman 1945).

Vyprávění o příjezdu do Česka a pohraničí

Přestože se pamětníci k prožitkům v armádě neradi vraceli, jejich další život byl službou v armádě výrazně ovlivněn. Jako jejich mluvčí vystupovali vojenští důstojníci a vojenskou hierarchii respektovali i po demobilizaci. Muži i po válce nosili vojenské uniformy armády, ve které sloužili, což někdy prohlubovalo jejich specifiku a dezorientovalo jejich spoluobyvatele. Jeden z pamětníků, Václav Šimek, ve svých knižně vydaných pamětech popisuje, jak svou uniformou uváděl do rozpaků úředníky, kteří ho neznali (Šimek 1995). Zákaz nošení uniforem neoprávněnými osobami byl v reakci na tuto praxi vydán roku 1947. „*Tíživou situaci Volyňáků [...] zhoršilo ještě nepochopení některých okresních činitelů.*“ (Šimek 1995: 125)

Příjezd žen a dětí v roce 1947 za muži, kteří přišli s armádou v roce 1945, pamětníci zaznamenali jako strastiplný zejména do přejezdu sovětských hranic. Žena nar. 1948, SŠ: „*No oni cestovali čtrnáct dní vlakem, dovedete si to představit? V únoru? Oni měli kamínka, oni tam měli dobytek a on je zahřejeval...*“ (Podobně muž, nar. 1945, SŠ) V memoárech nacházíme poznámky, že železničáři vlaky úmyslně zdržovali a vyžadovali úplatky.

Většina přesídlených byla z polské Volyně a přesídlila na Podbořansko, Krnovsko, Žatecko a Liberecko, Šternbersko a Šumpersko, menší část z Volyně patřící od první světové války Sovětskému svazu (necelých 8 tisíc osob) byla umístěna zejména na Tachovsko a Krnovsko (Vaculík 2001) – členění ale bylo spíše nedůsledné. Část potomků vystěhovalců do carského Ruska do východní části Volyně a za hranice původní Volyňské gubernie se začala do Česka stěhovat postupně od počátku 90. let 20. století.

Po přesídlení zpátky do Česka se stávají vzpomínky velmi individualizované. Volyňští Češi vstupují do každodennosti a vystupují z průsečíku, kde se velké dějiny a individuální životy protínají. Společným jmenovatelem je zde však u přesídlenců z let 1945–1947 zpravidla nedostatek spotřebního zboží a podezřívavost nového režimu. Zde nacházíme další pojitko, které stmelovalo lidi s podobnou zkušeností vzájemnou solidaritou. Pamětnice nar. 1936, SŠ, například vypráví, že u nich doma uviděl některý ze sousedů obrázek dědečka v uniformě carského vojáka, interpretoval to, že byl bělogvardějec

a rodina se díky tomu musela přestěhovat. Ukázek, že na dědictví minulosti bylo lepší neupozorňovat, je mnoho. Při publikované vzpomínce na žytomyrské masakry ve 30. letech 20. století organizované sovětskou NKVD autor cituje vypravěčku: „*Mně bylo jenom devět let, když jsme odjízděli zpátky do Československa, a přesto ve mně bylo něco takového, že já i tady později ve škole jsem o tom nikdy nemluvila a nikdy nikdo nevěděl, co se stalo. Já budu vysvětlovat, proč mi tatínka zavřeli, proč? A kdybych řekla, že ho zastřelili? Tak prosím vás, to dělali tady Němci, že jo, ale Rusové? Co si vymýšlíte?*“ (Černoušek 2023) Ukázka dokumentuje problematičnost sdílet zkušenost, která zcela odporuje lokálnímu dobovému diskurzu. Také pamětník nar. 1945, SŠ, uváděl řadu příkladů, kdy volyňští Češi artikulovali své názory na sovětský režim a byli za to vězněni nebo jinak perzekuováni. Relativně velké množství memoárové literatury o Volyni, které se objevilo po roce 1990 a ukázalo, že koherentní skupina volyňských Čechů nejen stále existuje, ale bojuje o svoji paměť, jejíž součástí by měla být i muzejní expozice, je v tomto kontextu pochopitelnější. Při budování paměťových institucí se volyňští Češi ale musí opřít i o paměť „těch druhých“, kteří nejsou přímými aktéry jejich usídlení.

Volyňští Češi očima „těch druhých“

Memoáry „těch druhých“ jako žánr jsou dosud analyzovány jen v náznacích. Zajímavým dokladem je vyprávění protestantského duchovního (muž, nar. 1949, VŠ), který vykonával své povolání v Chotiněvsi, malé vesnici u Litoměřic, kam byla po druhé světové válce přesídlena komunita volyňských Čechů. Pocházeli z volyňského Boratína osídleného českou evangelickou komunitou z polského Zelowa a evangelickou farností po návratu do Česka založili pod vedením duchovního Jaroslava Opočenského, kterému se podařilo v roce 1951 získat povolení postavit v Chotiněvsi evangelický kostel.

Z pohledu tohoto vypravěče byli volyňští Češi vnímáni především jako specifická skupina lidí odsunutá na periferii, stejně jako byl za své smýšlení tehdy odsunut on: „... ty Volyňáci... oni měli trochu jinou zbožnost, Bibli četli jinak než já. Takže spíš fundamentalisti, a já byl ovlivněnej Bonhoefferem a takovejma těma kritickýma teologama... No a my jsme se úžasným způsobem našli s nima, zamilovali jsme se do sebe, oni mě ty dědci

i ty ženský začli mít rádi, protože jsem právě nadával na bolševika, kterýho oni nesnášeli, utekli vodtamtaď před ním. [...] To se vykládá v Chotiněvsi, v tom jejich vlaku prej byl – tady každá ta vesnice měla vlak, když přijeli na první slovenský nádraží – tak nějak starý pán vylezl před vlak a viděl tam obrovskej památník Stalina a začal křičet: ‚My před tou sviní utíkáme a on je tady před náma!‘ [...] Já nejsem moc vzdělanej teolog, ale nevadilo mi chodit jim pomáhat na pole, takže mě měli rádi. Ale hlavně jim imponovalo to moje antibolševictví a to se zejména zúročilo, když jsem podepsal Chartu a vzali mi státní souhlas. [...] Ale furt jsem byl v hledáčku těch estébáků a oni si ty estébáci si na ty Volyňáky moc nedovolili... Oni ty Volyňáci byli ověšený řádama od Dukly, ty chlapi, oni byli bojovníci, a tehdy oni byli součást Národní fronty, ten jejich svaz protifašistický, a oni kolem mě udělali obrannej kruh a já jsem si tehdy myslel, kdoví jakej nejsem bojovník a jak to umím s estébákama, ale pak mi došlo, zejména po převratu, že to bylo spíš těma chlapama, který při mně drželi.“

Volyňští Češi nebyli názorově ani nábožensky koherentní. Vyprávějí, kterého vedeme jako narátora nezahrnutého do výběrového souboru představeného v metodologii, je ale vnímal prostřednictvím své zkušenosti z Chotiněvsi, kde byli přesídlenci z evangelického Boratína: „...to bylo neoficiální kulturní centrum těch Volyňáků, ten Boratín. Oni nesměli úplně do jedny vesnice [po přesídlení], oni nechtěli [příslušníci tehdejších mocenských struktur], aby se kumulovali, ale oni na tý Volyni byli neoficiálním kulturním centrem, byli vzdělaný, jezdili do Čech, neměli sebemenší přízvuk, nějaký jazykový, perfektní češtinu, v každý chalupě se muzicírovalo, v každý rodině měli teda klavír nebo aspoň harmonium, bezvadný lidi. Takový ušlechtilý. Já na ně nedám dopustit, na ty svoje. Ale vím, že některý ty volyňští Češi, zejména vojáci, co prošli frontou, byli všelijak zdivočelí a vím taky, že se podíleli některý Volyňáci na těch fujtajblech na německým obyvatelstvu tady v tom pětáctýřicátým. Třeba v Ústí nad Labem, ale i v Postoloprtech... Vojáci zdivočelí z tý války tam prožívali strašný věci. Dodneška ještě žije jeden... Radík... v Chotiněvsi a je mu 95, a je to jura, akorát on toho moc nenapovídá. On je takovej skromnej, to je jeden z těch vojáků, co si z toho neudělal trafikku po válce. On říkal: ‚Hnali nás tam jak dobytek, tak co na to budu vzpomínat.‘“ (Muž, nar. 1949, VŠ)

Volyňští Češi a současnost

Zájem o společné migrační dědictví a minulost, které se projeví při otevírání expozice v Podbořanech, je důsledkem i toho, že společenství je aktivizováno novými podněty, jež ho opět propojují s velkými dějinami. Prvním byla reemigrace Čechů z Ukrajiny, z oblastí postižených černobylskou jadernou katastrofou v letech 1991–1993 (Uherek – Valášková 2006). Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel přijalo nově příchozí krajany mezi sebe a pomáhalo jim v adaptaci do nového prostředí. Při Sdružení vznikla Rada černobylských a novodobých reemigrantů, která se specializovala na problematiku příchozích po roce 1990 i současných žadatelů o trvalý pobyt nebo žadatelů o získání potvrzení o příslušnosti k české komunitě v zahraničí.⁶ V lednu 2025 byla Rada černobylských a novodobých migrantů zaregistrována jako samostatný spolek. Veřejnost ale skupiny volyňských a černobylských Čechů často vnímá jako jeden celek.

Dalším podnětem je kontinuální migrace z Ukrajiny a zejména válka na Ukrajině. Volyňští Češi dlouhodobě spolupracují s krajany na Ukrajině, mají mezi nimi známé a příbuzné a ve chvíli válečného konfliktu jim řada z nich nabídla asistenci. Dagmar Martinková, bývalá předsedkyně Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, se sama ve spolupráci se Společností volyňských Čechů, která sídlí v ukrajinském Žytomyru, a její předsedkyně Ludmilou Číževskou pokusila na dálku zprostředkovat odvoz krajanských žen a dětí do Česka. Jak říká: „Ty první autobusy dorazily v noci z prvního na druhého března [2022].“ V přednášce, při které D. Martinková o pomoci krajanům hovořila, zmínila zejména finanční a organizační pomoc některých politiků a institucí ve Středočeském kraji.⁷ Další pamětník (muž, nar. 1946, VŠ), který má blízko k Broumovsku, pak pomáhal uprchlíky následně umisťovat v tomto regionu.

Po příjezdu prvních devadesáti žen a dětí se utužila i vnitřní organizace pomoci přímo na Ukrajině. Další pomoc uprchlíkům následovala. Do této i podobných pomocných akcí byla zapojena i řada dalších přesídlenců a jejich potomků v Jaroměři (vyprávění ženy, nar. 1963, VŠ), Náchodě, Hradci Králové i jinde.

Aktuální situace na Ukrajině a migrační události po roce 1989 však nejsou jedinými podněty, které oživují vzpomínky volyňských Čechů. Nové pohledy na dějiny Sovětského svazu umožňují prezentovat zkušenost

volyňských Čechů v novém světle, včetně té se sovětským komunistickým režimem. Volyňští Češi ji znají a tradují ji mezi sebou, ale v jejich promluvách zaznamenáváme názory, že není dostatečně reflektována širokou veřejností. Vyprávějící, muž nar. 1945, SŠ, názor sumarizoval: „Do roku 48 byli hrdinové, po roce 48 padla klec, protože poznali [členové tehdejších mocenských skupin v Československu], že Volyňáci nejsou soudruzi, že vo tomhle neradi mluvěj, a po osumdesátym devátym zase vadí těmhletěm, že voni bojovali na východní frontě. Do té doby se netrefili a do té doby se taky netrefili, že jo... Kdyby aspoň poděkovali těm 462 děvčatům, který šly dobrovolně, hned v čtyřicátym čtvrtym, na začátku roku nastoupily na frontu, vždyť to nešly do lázní. [...] Masaryk poděkoval těm, co byli v legiích, a Beneš jim poděkoval, těm, co přišli z fronty, ale pak se uzavřelo téma, protože Volyňáci nebyli prolhaný... protože říkali dějiny tak, jak byly, co tam viděli za hrůzy... takovej [...] kdyby řek, já budu komunistou, tak byl hned generál plukovník, on skončil jako nějaký nadrotmistr, ale to, co prožil, a těch řádů... a on by se měl jako prase v žitě, ale řek pravdu, tak a tak to je, a Maruška chudák to vodskákala, že se nesměla ani vyučit... Když mi někdo řekne, že chudáci byli západní frontáci, tak voni dejme tomu taky to vodskákali, ale nejhorší bylo, že u volyňských frontáků, když mluvil pravdu, tak to vodkašlaly děti...“

Poslední promluva naznačuje další motivaci následujících generací volyňských reemigrantů k nové artikulaci historické kontextuality.

Závěr

V tomto textu aktualizujeme poznatky o historickém vědomí a kolektivní paměti volyňských Čechů. Na základě vyprávění a memoárové literatury umožňujeme čtenáři pochopit, jaká jsou specifika, slovy Bergera a Luckmanna, jejich „symbolického univerza“ (Berger – Luckmann 1967: 110–122), jež se liší jednak migrační zkušeností, jednak specifickými rysy individuální i kolektivní paměti, která vytváří prostředí pro interpretaci velkých dějin jinak, než je tomu u lidí, kteří volyňskou minulost nemají. Jak ukazují Berger a Luckmann, toto symbolické univerzum neustále koresponduje s žitou zkušeností jednotlivců, do níž se promítá. Na konkrétních příkladech ukazujeme, kde se propojují malé a velké dějiny, rodinné historie a události, jež se dostávají do celostátního nebo evrop-

ského diskurzu. Téma volyňských Čechů kontextualizujeme, alespoň náznakově dáváme do souvislosti s evropskými migračními pohyby jako celkem a ukazujeme, na jaké historické události současná paměť reaguje a jak se může přímá nebo přenesená migrační zkušenost přetransformovat do praktického jednání. V kontextech současného života je ve vyprávění stále akcentována cesta na Volyň, postupné vytváření prosperující existence, prožitek totality, války a strachu ve volyňském prostředí, reemigrace a pocit křivdy v souvislosti s jejich postavením po návratu do Československa, který, podle některých vypravěčů, nebyl odčiněn ani v současnosti. Oproti memoárům sbíraných v 50. a 60. letech se z narácí vytrácí první světová válka a je potlačeno působení volyňských Čechů jako vojáků při druhé světové válce. Z narácí můžeme dovozovat, že vzpomínky na válečné události byly natolik mimo kontext každodenního života,

že byly nesdělitelné a předány nebyly, nebo byly nesdělitelné v dobovém kontextu socialistického státu, s jehož oficiální verzí velkých dějin nekomunikovaly. Zůstává pouze to, že rodiče a prarodiče na frontě aktivně působili a bojů se zúčastnili. Výsledek pak popisují velké dějiny, jejichž narace po roce 1948 události jednak schematizovala, jednak byla do roku 1989 dozorována státem (Kaplan 2007). V textu podtrhujeme význam kolektivní paměti a ve shodě s Paulem Thompsonem její pluralitu (Thompson – Bornat 2017: 5–8) a naznačujeme i aktuálnost jejího studia nejen pro pochopení minulosti, ale také pro porozumění jednání lidí v současnosti i jejich skupinovou sociální a politickou mobilizaci. Z promluv a rovněž z praktických sociálních akcí je zřejmé, proč i relativně početná skupina těch, kteří již život na Volyni neprožili, vnímá tuto historii jako živou a promítající se do jejich současných životů.

POZNÁMKY:

1. „Do opčního řízení se přihlásilo celkově 34 122 osob, ale ve skutečnosti přesídli 33 077 osob“ (Martinková 2021: 295). Spolu s počty vojáků, kteří na území tehdejšího Československa přišli se Svobodovou armádou, se počet příchozích volyňských Čechů často v literatuře šplhá až k 40 tisícům.
2. Další seznamy publikací jsou k dispozici na stránkách Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (<https://www.scvp.eu/?p=h4>), popř. na stránkách Národního archivu ČR (<https://www.nacr.cz/vyzkum-publikace-akce/vyzkum/projekty/narodni-a-kulturni-identita-ceskych-komunit-na-ukrajine-v-19-21-stoleti-v-movitem-kulturnim-dedictvi-ceske-republiky>).
3. Komplexněji k tématu velkých dějin a společenských přeměn na slovenské vesnici např. Slavkovský 2005.
4. Podobně vypravěč při terénním výzkumu: „Češi strašně drželi pohromadě a uměli...“ (nar. 1933, sš.)
5. „Jak se u vás žije?“
6. Podrobněji na webových stránkách Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (<https://www.scvp.eu/?p=pa1>).
7. Na žádost jednoho z recenzentů neuvádíme jména osob a názvy institucí.

LITERATURA:

- Bartlett, Robert. 1993. *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950-1350*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1017/S0022046900012677>
- Beranská, Veronika. 2024. *Babičky léčitelky. Lidová léčba Čechů z Ukrajiny a Kazachstánu*. Praha: Academia.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas. 1967. *The Social Construction of Reality*. New York: Penguin Books.
- Brubaker, Rogers. 2004. *Ethnicity Without Groups*. Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Dilthey, Wilhelm. 2002 (1958). *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*. Princeton: Princeton University Press.
- Doleček, Jiří. 2022. *Popraviště aneb Zpověď volyňského Čecha*. Praha: Toužimský a Moravec.
- Dufek, Vladimír (ed.). 1997. *Kapitoly z dějin volyňských Čechů. Sborník historických souborných, vědeckých a memoárových prací*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Fielitz, Wilhelm. 2000. *Das Stereotyp des Wolhyniendeutschen Umsiedlers. Popularisierungen zwischen Sprachinselforschung und nationalsozialistischer Propaganda*. Marburg: N. G. Elwert Verlag.
- Furnival, John Sydenham. 1944. *Netherlands India: A Study of Plural Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gadamer, Hans-Georg. 1976. *Philosophical Hermeneutics*. Berkeley: University of California Press.
- Gómez-Estern, Beatriz Macías – de la Mata Benítez, Manuel L. 2013. Narratives of Migration: Emotions and the Interweaving of Personal and Cultural Identity through Narrative. *Culture & Psychology* 19 (3), 348–368. <https://doi.org/10.1177/1354067X13489316>
- Griffiths, Dominic. 2017. Martin Heidegger's Principle of Identity: On Belonging and Ereignis. *South African Journal of Philosophy* 36 (3): 326–336. <https://doi.org/10.1080/02580136.2017.1283768>
- Halbwachs, Maurice. 1992. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press.

- Haukanes, Haldis. 2004. *Velká dramata – obyčejné životy. Postkomunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Heidegger, Martin. 1969 (1957). *Identity and Difference*. New York: Harper & Row.
- Heroldová, Iva. 1957a. Ethnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů. *Český lid* 44 (2): 47–51.
- Heroldová, Iva. 1957b. Ethnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů II. *Český lid* 44 (3): 107–112.
- Heroldová, Iva. 1977. *Válka v lidovém podání*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku.
- Hofman, Jiří. 2020. *Češi na Volyni. Základní informace*. Čtvrté, doplněné vydání. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav. 2004. *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu.
- Jirka, Luděk. 2015. České vystěhovalectví na Volyň v kronikách volyňských obcí. *Studia ethnologica pragensia* 2: 185–195.
- Kauder, Viktor. 1939. *Das Deutschtum in Ostpolen*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- Kandert, Josef. 2004. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Karolinum.
- Kaplan, Karel. 2007. *Proměny české společnosti 1948–1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Kauder, Viktor. 1939. *Das Deutschtum in Ostpolen*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- Knytl, Václav – Zápotočský, Václav – Žáková Miroslava. 1997. *Kupičov. Jak nám o něm vyprávěli. Fakta a jména*. Bruntál: Apro.
- Labov, William – Waletzky, Joshua. 1966. Narrative Analysis. Oral Versions of Personal Experience. In: Helm, June (ed.). *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle, WA: University of Washington Press. 12–44.
- Liulevicius, Vejas Gabriel. 2009. *The German Myth of the East: 1800 to the Present*. New York: Oxford University Press.
- Martinková, Dagmar. 2021. *Na pozvání cara. Příběh Čechů na ruské, polské, sovětské a ukrajinské Volyni*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- McBride, Jared. 2016. Peasants into Perpetrators: The OUN-UPA and the Ethnic Cleansing of Volhynia, 1943–1944. *Slavic Review* 75 (3): 630–654. <https://doi.org/10.5612/slavicreview.75.3.0630>
- Mitterauer, Michael. 2010. *Why Europe?* Chicago: The University of Chicago Press.
- Nelson, Robert L. 2024. *Frontiers of Empire: Max Sering, Inner Colonization, and the German East, 1871–1945*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009235402>
- Nosková, Jana. 2007. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU.
- Olič, Vladimír. 1908. *Dějiny českého vystěhovalectví na Rus*. Kyjev: Český dobročinný a vzdělávací spolek Jan Amos Komenský.
- Petříček, Václav. 2004. *Domov v cizině. Kronika Podcurkova, Rapatova a Českého Ulbárova, tří spřízněných českých obcí na ukrajinské Volyni*. Podbořany: Václav Petříček.
- Richter, Karel. 2015. *Historické drama volyňských Čechů*. Lidice: Památník Lidice.
- Šereťuk, Mikuláš. 2003. *Kronika Českého Kvasilova*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Řepík, Josef – Martinovská, Darina. 2010. *Český Malín. Lidice volyňských Čechů*. Nymburk: VEGA-L.
- Řepík, Josef. 2017. *Josífek z Českého Malína aneb dětství skončilo 13. 7. 1943. Vzpomínky Josefa Řepíka na život v Českém Malíně*. Praha: Československá obec legionářská / Print 24.
- Slavkovský, Peter. 2005. Životné stratégie ľudí spätých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí. (Kultúrne, sociálne a politické súvislosti). *Slovenský národopis* 53 (2): 100–133.
- Šimek, Václav. 1995. *Volyňáci. Vesele i vážně o volyňských reemigrantech*. Sokolov: Okresní muzeum Sokolov.
- Thompson, Paul – Bornat, Johanna. 2017. *The Voice of the Past: Oral History*. 4th Edition. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192893178.001.0001>
- Toman, Josef. 1945. *Touha volyňských Čechů po vlasti*. Podbořany: vl. nákl.
- Uherek, Zdeněk. 2011. Etnicita ve výzkumech migrační a krajanské problematiky v Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd. *Slovenský národopis* 59 (2): 141–154.
- Uherek, Zdeněk – Beranská, Veronika. 2024. Continuous Individual Mobilities and New Forms of Integration: The Example of the Czech Diaspora. In: Janská, Eva (ed.). *Transnational Trajectories and Diaspora Policies*. Praha: Charles University. 164–179. <https://doi.org/10.14712/9788024659206>
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa. 2006. Řízené migrace po roce 1989. In: Uherek, Zdeněk (ed.). *Kultura, společnost, tradice II*. Praha: Etnologický ústav AV ČR. 169–201.
- Vaculík, Jaroslav. 1997. *Dějiny volyňských Čechů I: Léta 1868–1914*. Brno: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Vaculík, Jaroslav. 1998. *Dějiny volyňských Čechů II: Léta 1914–1945*. Brno: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Vaculík, Jaroslav. 2001. *Dějiny volyňských Čechů III: Léta 1945–1948*. Brno: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Vaculík, Jaroslav. 2024. *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Brno: Masarykova univerzita.
- Wallerstein, Immanuel. 2004. *World-Systems Analysis: An Introduction*. New York: Duke University Press.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- Černoušek, Štěpán. 2023. „Největší masová vražda Čechů v SSSR.“ *Gulag.cz* [online] [cit. 25. 8. 2024]. Dostupné z: <<https://gulag.cz/cs/novinka/nejvetsi-masove-vrazda-cechu-v-sssr>>.

- ČsOL 2019. „Zemřel Josef Řepík, dítě z Českého Malína.“ Československá obec legionářská [online] [cit. 4. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.csol.cz/z-cinnosti-csol/archiv/2019/zemrel-josef-repik-dite-z-ceskeho-malina/>>.